

Jednání a sociální jednání; jednání a sociální systém; kdo/co je aktér?

přednáška 5
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa

Katedra sociologie FF UK

Sociální jednání podle Maxe Webera

Jednání = lidské chování, při němž „jeden nebo více jednajících spojují toto chování s nějakým subjektivním smyslem“. Takovým jednáním může být vnější nebo vnitřní aktivita, opomíjení (nekonání) nebo trpné snášení.

Chování = lidská činnost, která je reaktivní a není spojená se subjektivním smyslem.

Mnoho případů lidské činnosti se nachází na hranici mezi chováním a jednáním.

Sociální jednání = „takové jednání, které se svým smyslem míněným jedním nebo více jednajícími vztahuje k chování jiných a na základě toho se orientuje ve svém průběhu.“

Sociální jednání se může orientovat na minulé, současné i budoucí chování jiných. Jinými mohou být jednotlivci, známí nebo neurčení mnozí, nebo zcela neznámí lidé (*např. placení penězi*).

Sociální jednání není:

- vnější jednání orientované pouze na reakci objektů [*zavazují si tkaničky u bot*].
- vnitřní jednání neorientované na jednání druhých (*meditace, modlitba*)
- sociální setkání bez orientace na smysl chování druhého (*srážka cyklistů*)
- stejnorodé jednání více lidí bez orientace na smysl chování druhých (*začne pršet a všichni rozevřou deštník*)
- jednání ovlivněné jinými, ale bez orientace na chování jiných:
 - jednání v davu (*při útěku z hořící budovy rozbijí okno jako druží*) nebo v mase (*specifické emoce*), včetně jednání ovlivněného masmédií;
 - pouhé napodobování cizího chování bez smysluplné orientace na něj; pouze kauzální jednání: *odpozorování od druhého, jak se něco dělá* [naopak *napodobování módy, tradičního nebo vzorového jednání* je jednání orientované na smysl, a tedy sociální jednání].

Druhy porozumění jednání:

1. **aktuální** porozumění míněnému smyslu:

1.1 porozumění myšlenkám

Slyšíme, jak někdo říká „2 x 2 = 4“.

1.2 porozumění afektu

výbuch hněvu projevující se výrazem obličeje, výkřiky a pohyby

1.3 porozumění chování

chování muže sekajícího dřevo (MW 140-141)

2. **vysvětlující** porozumění míněnému smyslu:

= porozumění podle motivace

Vysvětlením míněného smyslu je jeho zařazení do širšího kontextu jednání, tzv. **souvislosti smyslu**.

Ten, kdo říká 2 x 2 = 4, provádí např.

- ✓ *obchodní kalkulaci*
- ✓ *vědecký důkaz,*
- ✓ *technický výpočet atd.*

Muž seká dřevo:

- ✓ *za mzdu*
- ✓ *pro svou potřebu*
- ✓ *aby si odpočinul*
- ✓ *aby se odreagoval od rozčilení atd.*

Max Weber je zakladatelem **rozumějící** neboli **interpretativní sociologie**.

Patří také k průkopníkům **metodologického individualismu**.

Teorie jednání Talcotta Parsonse

Voluntaristická teorie jednání: Jednání je volní akt jednotlivce v situaci určené *podmínkami* a dostupnými *prostředky*; tento akt je usměrňovaný *hodnotami a normami*.

JEDNOTKA JEDNÁNÍ (*unit act*) se skládá z následujících prvků:

Jednající, aktér lidský jedinec

Cíl Budoucí stav věcí, na nějž se jednání orientuje.

Situace Každé jednání probíhá v situaci, kterou tvoří dva druhy prvků:

- **podmínky** (jednající nad nimi nemá kontrolu);
- **prostředky** (jednající nad nimi má kontrolu).

Potřeby a touhy jednajícího jednotlivce (**motivace**).

Sociální normy a hodnoty, které si jednotlivec osvojil (internalizoval) v procesu socializace.

Norma – očekávaný vzorec jednání považovaný za žádoucí a společností vynucovaný.

Hodnota – ceněné a žádoucí kvality a stavy, k nimž se obracejí hodnotové orientace aktérů.

Lidská pyramida při zápase ragbyového klubu Otago Highlanders, Nový Zéland 2012 (Wikipedia).

Dvojitá kontingence jednání

ego

alter

Kontingence = nahodilost, opak nutnosti; závislost na vnějších faktorech

Kontingentní fakt je výsledkem výběru z různých možností, který také mohl dopadnout jinak. *Všechno je možné.*

Talcott Parsons: *dvojitá kontingence* představuje v každé interakci hrozbu konfliktu.

Výsledek jednání **ego** je závislý (*contingent on*) na reakci **alter**.

Ego a **alter** jsou pro sebe vzájemně předmětem orientace.

Ego při volbě svého jednání zohledňuje:

1. Pravděpodobné chování alter, které bude následovat po jednání ego.
2. Vlastní představu o pravděpodobných očekáváních alter týkajících se chování ego.
3. Obdobně i **alter**.

Balada o Busteru Scruggsovi (bratři Coenové)

Hobbesovský problém řádu: Jak se vyhnout konfliktu?

Parsonsovo řešení: Alter i ego zastávají stejné **hodnoty** tvořící sdílený kulturní systém (hodnotový konsensus). Tyto hodnoty a jimi podporované normy je vedou k omezení vlastních zájmů ve prospěch spolupráce a zachování sociálního systému.

Niklas Luhmann:

Vznik sociálního systému je velmi nepravděpodobný. Avšak:

Dvojitá kontingence není ohrožení, ale zdroj dynamiky sociálních systémů. *autokatalyzátor*

Je třeba interakci začít, bude pokračovat podle systémové dynamiky.

Příklad: Obchodní a válečná loď připlouvají z opačných stran (V-Z) k ostrovu. Válečná loď chce druhou loď potopit. Když Obch zatočí na S, Vál také zatočí na S. Když Vál zatočí na S, Obch zatočí na J.

Jednání jako systém

Jednání:

1. zahrnuje výdej energie (u aktéra),
2. je orientováno na cíl,
3. probíhá v určité situaci,
4. je normativně regulováno.

Jednání tvoří **systém = aktér + situace**.

Jsou-li v situaci přítomní další aktéři, mluvíme o **interakci**. *action – interaction*

Jednání není nahodilá reakce na podněty situace. Aktér v sobě nese systém normativních očekávání vzhledem k různým objektům situace, která ovlivňují směr jeho jednání. **Jednání je normativně regulováno.**

Podmínky jednání:

- A** biologicko-organické (behaviorální systém)
- G** psychické (systém osobnosti)
- I** interakční (sociální systém)
- L** hodnotové / normativní (kulturní systém).

Jednotky interakce se vzájemně spojují do složitějších systémů jednání. Na makroúrovni vzniká funkční integrací velkého množství dílčích jednotek jednání **sociální systém**, který se dělí na **funkční subsystemy**.

Man goes fishing on top of a car that crashed into a crocodile-infested creek in Far North Queensland www.dailymail.co.uk, 28. 12. 2019

Systém: celek složený ze vzájemně závislých částí, jejichž vzájemné působení se řídí zákonitostmi.

Systém je umístěn v **okolí**, od kterého jej dělí **hranice**. Systém má svou **strukturu** a **účel**.

Systémy mají sklon udržovat se v rovnovážném optimálním stavu = **homeostáze** (zůstávání stejným).

Schéma AGIL / LIGA

Čtyři základní funkce systémů jednání:

A adaptace širším podmínkám prostředí, vč. fyzického prostředí

G orientace systému na dosažení cílů vzhledem k prostředí

I vnitřní integrace systému

L udržování nejvyšších řídicích vzorců systému.

System jednání

A system chování organismu	G system osobnosti
L kulturní system	I sociální system

AGIL obecně + sociální system

A adaptace hospodářství	G dosahování cílů politika
L udržování latentních vzorců rodina, výchova, náboženství	I integrace právo

„System společnosti“

A hospodářství	G stát
L udržování institucionalizovaných kulturních vzorců	I společnostní komunita

Základní pojmy Parsonsovy teorie sociálního systému

Talcott Parsons
(1902-1979)

Sociální systém: soubor vzájemně závislých interakcí mezi aktéry. Základní jednotka: interakce *ego-alter*

Sociální struktura: struktura sociálního systému, kterou tvoří institucionalizované role, tj. role ukotvené v sociálních normách a kulturních hodnotách.

Společnost: typ sociálního systému, který dosahuje maximálního stupně soběstačnosti vůči svému prostředí.

Societální (společnostní) komunita:

kolektiv obyvatelstva dané společnosti, ve kterém platí normativní řád.

S.k. má v normativní i organizační dimenzi složky (i.) vnitřní a (ii.) vnější či spojovací:

I. Normativní řád:

- i. hodnotové vzorce (sociální + kulturní) **L**
- ii. normy (sociální) **I**

II. Kolektivně organizované obyvatelstvo:

- i. členství spojené se statusy, právy a závazky (sociální) **G**
- ii. role (sociální + systém osobnosti) **A**

Strukturní funkcionalismus = obvyklé označení Parsonsovy sociologické teorie z 50. a 60. let XX. stol.

Její jádrem je funkcionalistická analýza sociálního systému a jeho struktury. *Funkce = účinek subsystému / prvku, který slouží k udržení systému (viz AGIL).*

Sociální role jako základní prvek sociálního systému

Sociální role – normativní očekávání určitého chování spojená s konkrétní sociální pozicí. Role je propojení osobnosti a sociálního systému.

Systémy interakce mezi ego a alter: *vzájemná očekávání ohledně jednání a postojů druhého – ne/naplnění vyvolává odměny nebo negativní sankce u alter → reakce ego atd.*

Rolová očekávání jsou v sociálních systémech:

- **zobecněná** pro všechna možná ego v určité specifické situaci interakce Taneční škola Fred Astaire, Raleigh, NC, USA.
- **institucionalizovaná** = „integrace očekávání aktérů v relevantním interaktivním systému rolí se sdíleným normativním vzorcem hodnot.“
Aktéři sankcionují ne/shodu s hodnotovým vzorcem.

Role je základním stavebním prvkem **struktury sociálních systémů**.

Odlišná od osobnosti: volnost vztahu mezi strukturou osobnosti a vykonáváním role.

Rolová očekávání však snižují varianci v reakcích různých osobností na určité situace.

Role nejsou detailně předepsány: **oblast svobody**, obvykle různá pro různé typy osobností.

Rolová očekávání a sankce – tlak na jedince, napětí uvnitř osobnosti –
mechanismy **sociální kontroly; tlak na změnu**.

Studenti u zkoušky, Carleton University, Kanada.

Sociální systém vyžaduje **institucionalizované hodnotové vzorce** tvořící obecný morální konsensus.

(Parsons et al. *Toward a general theory of action*, 1951: 19-25)

Sociální řád podle Parsonse: sociální normy (I) a kulturní orientace (L) kontrolují uspokojování potřeb (A) a z nich vycházející motivace (G).
Sociální normy a kulturní orientace také stanoví pravidla sociálního jednání a nejvyšší cíle sociálního systému.

Aktérství (agency), schopnost jednat

Kdo/co jedná?

Aktérství je schopnost svobodně jednat a rozhodovat se.

„Jednání neboli aktérství je proud skutečných nebo zamýšlených kauzálních zásahů tělesných bytostí do probíhajícího procesu dění ve světě.“

„V pojmu aktérství je obsaženo, že osoba (aktér) mohla jednat i jinak.“ [*a person could have acted otherwise*]

1. **Jednotlivci** (viz Giddens)

2. **Kolektivy** sociální skupiny, organizace, sociální třídy (marxismus), sociální hnutí
x metodologický individualismus

3. **Ostatní živočichové, věci, ideje atd. (?)**

x kritika antropomorfizace ne-lidských objektů, hypostáze abstraktních pojmů

Teorie sítí-aktérů (actor-network theory, ANT):

- Svět tvoří neustále se proměňující sítě vztahů.
- Princip **všeobecné symetrie**: všechny prvky sítě jsou rovnocenné.
- Jednají soubory (aliance, asociace, asambláže) lidských a nelidských aktérů.